

Miomirka LUČIĆ*, Predrag ŽIVKOVIĆ*

IDENTITET PORODICE OD TRADICIONALNOG KA MODERNOM DRUŠTVENOM UREĐENJU¹

Sažetak: Postmodernistička društvena misao i društvene prilike modernog doba pokazale su tendenciju opadanja interesovanja za porodicu kao krucijalnu društvenu kategoriju. Kako objašnjava A. Milić, sociologija porodice je dugo fabrikovala tzv. mitologiju porodice, ne razlikujući mit od činjenica. Da bi se odvojile nataložene iluzije od govora činjenica, neki teoretičari predlažu da se pojam „porodica” supstituiše izrazima *porodična prak-tika* – kada je riječ o porodičnom djelovanju i *porodična putanja* – kada se govori o odnosu porodice i društva (A. Milić 2007). Ako sada pažljivije analiziramo kategoriju porodice i ulogu čovjeka u njoj, može se zapaziti da današnji čovjek gotovo paradoksalno prati samo jedan aspekt svog bića, ogoljeni individualizam i solipsizam. S kraja XX vijeka pojedinac svoje sklonište od nadolazećih problema traži kod stručnih lica psihologa i psihijatara. Porastom obaveza koje se individualno nameću članovima porodice, smanjuje se prostor i kapacitet načina zadovoljavanja funkcija koje joj je tradicionalno društvo pripisalo. Članovi porodice postaju rasuti atomi, otuđeni jedni od drugih jer savremeno društvo, kako će Urlih Bek prozreti, paralelno proizvodi modernizaciju i kontramodernizaciju. Upravo primjer transformacije funkcija porodice to potvrđuje. Gubljenjem oslonca u porodici stvaraju se uslovi za otuđenog i besciljnog pojedinca, kome je narušena baza iz koje potiče, pa čitav život provodi u potrazi za svojom drugošću, sigurnim i udobnim skrovištem. Kao proizvod trenutnih društvenih prilika formiraju se nove forme zajednica koje nastoje biti pandan porodici, istovremeno dovodeći u pitanje njeno opstajanje. Zato bi i sva naredna istraživanja, koja se bave ulogom i značajem porodice u društvu, morala biti bazirana na saznanjima koja će prevazići usko ekonomske samoregulatorne principe, koji su danas dovedeni do nagon-ske nužnosti, i ukazivati na važnost i značaj porodice za humaniji koncept društvene zbilje.

Ključne riječi: *modernizacija, kontramodernizacija, otuđeni pojedinac, kriza podrodice*

* Mr Miomirka Lučić, mr Predrag Živković, UCG, Filozofski fakultet, Institut za sociologiju i psihologiju, Nikšić

¹ Rad je rezultanta istraživanja demografskih kretanja u Crnoj Gori u okviru naučnog projekta Sociološki aspekti demografskih kretanja i populacione politike u Crnoj Gori (Društvo – Porodica – Pojedinac) (CANU, 2012).

Promjene i inovacije koje se dešavaju u procesu rada, načinu komunikacije, načinu i stilu života, oličene su u identitetskoj fluentnosti i fleksibilnosti i posredno se reperkutuju na odnose u porodici. Upravo ova težnja ka individualizaciji, koja je tipična za moderno društvo, dovodi do revidiranja tradicije i uslovljava detradicionalizaciju. „Procesi globalizacije i individualizacije vode ka detradicionalizaciji, budući da pojedinačno djelovanje nije apsolutno određeno tradicijom, nego se izbor vrši u skladu sa ponuđenim alternativama. Gidens, stoga govori o razvoju posttradicionalnog društva u kojem tradicije nisu nestale nego se svaka načelno može dovesti u pitanje. Tradicija gubi veliki dio važnosti budući da refleksivnost postaje norma – refleksivnost modernog života sastoji se u tome da ljudi stalno preispituju socijalnu praksu i da je mijenjaju pod uticajem novih informacija” (S. Puzić 2004: 62). Ovakva društvena promjena, odnosno transformacija položaja pojedinca i odnosa koje on gradi sa svojim okruženjem, kreće se od tradicijom definisanih društvenih odnosa u kojima je porodica imala primarnu ulogu u oblikovanju ličnosti do, kako će reći Zoran Vidojević, procesa modernizacije kao istorijske prinude koja u odnosu na tradicionalnu društvenu konstelaciju ima prednosti u smislu poboljšavanja materijalnih uslova i razvoja individualnosti, ali s druge strane uslovljava raskid primarnog zajedništva, pojačava osjećaj praznine i usamljenosti. S tim u vezi Dejvid Risman analizirajući način funkcionisanja društva potcrtava „da bi neko društvo moglo dobro da funkcionise, njegovi članovi treba da steknu onu vrstu karaktera koja ih tera da žele da čine ono što moraju da čine kao članovi tog društva ili neke posebne klase u njemu. Oni moraju da žele da rade ono što objektivno moraju da urade. Spoljašnja sila koja je dominirala tradicionalnim društvenim uređenjem zamijenjena je unutrašnjom prinudom i posebnom vrstom ljudske energije koja se kanalisala u ljudske crte” (D. Risman 2007: 7). Ovo nije jedina, ali jeste jedna od značajnijih funkcionalnih odrednica kojom društvo obezbjeđuje sebi legitimni (dominantni) identitet, uvlačeći svoje članove u konstelaciju društvenih odnosa koji su tipični za određene istorijske i društvene prilike. Međutim, društvo, pojedinac i kultura nemaju mehanički karakter interiorizovanja informacija, već ih interpretiraju u skladu sa situacionim, društvenim, ekonomskim i kulturnim prilikama uz nedvojbenu usklađenost sa važećim ličnim interesima.

Međutim, podjela rada i raslojavanje društva jesu uslov detradicionalizacije. U tradicionalnom društvu u porodici je pojedinac tražio svoju drugost kao utočište, sigurnost, egzistencijalnu bezbjednost. Procesom modernizaci-

je dolazi do promjena, prije svega u načinu rada, odnosno proizvodnje, mijenja se struktura društvenih odnosa, te je stoga pojedinac podstaknut da napušta svoju primarnu porodicu u potrazi za obezbjeđivanjem vlastite egzistencije. Razlog narušenosti prevashodno tradicionalno određene porodice može se potražiti u činjenici da savremena porodica nema kapacitet da zadovolji funkcije koje joj je tradicionalno društvo pripisalo. Članovi porodice postaju rasuti atomi, otuđeni jedni od drugih jer savremeno društvo, kako će Urlih Bek prozreti, paralelno proizvodi modernizaciju i kontramodernizaciju. Upravo primjer transformacije funkcija porodice to potvrđuje. Dakle, na balkanskim prostorima porodica je definisana kao mjesto susreta, emocionalne podrške i ekonomske sigurnosti. Međutim, proces modernizacije uslovljava novu suštinsku formu porodice, različitu od one koja je bila tipična u tradicionalnom društvenom uređenju, odnosno rađa njene alternative.

„Oslobađanje porodice od proizvodne funkcije trebalo je da dovede i od ukidanja odnosa podređenosti i ekonomske zavisnosti članova porodice od vrhovnog starješine – oca porodice. Ovim se u stvari radilo na ukidanju njegovog autoriteta koji međutim nije bio samo ekonomske, nego čak na prvom mestu moralne prirode, pa je njegovo nestajanje značilo i nestajanje autoriteta tradicionalnih moralnih normi. (...) težnja za promenom unutarporodične organizacije značila je oslobađanje porodice od funkcije posrednika na relaciji pojedinac – porodica – društvo, što je trebalo da otvori veći spektar mogućnosti za slobodan izbor, samorealizaciju i emancipaciju članova porodice u spoljnom svetu. U suštini ovo je otvaralo put direktnijem uticaju društva (države) na pojedinca (A. Pavićević, Društvena politika prema porodici – područjavanje ili kraj jedne istorijske forme? 117, 118, Etnografski institut SANU, UDK. 316.356.2 (497.11) „195/...” 316.75: 392.3 (497.11) „19”).

Naime, zadovoljavanje pojedinačnih potreba koje su u tradicionalnom društvu spadale u domen porodičnog života, sada spadaju u domen specijalizovanih društvenih institucija i instanci, koje nijesu mogle biti dovoljno obuhvatne i efikasne u rješavanju problema sa kojima se susrijeću pojedinci i porodice. Za razliku od modernog društva u kojem je socijalizacija povjerena formalnim i neformalnim institucijama, kao i sredstvima masovnih komunikacija, u tradicionalnom društvu socijalizacija je prije svega bila povjerena porodici. Izmještanje funkcija povjerenih porodici u institucionalne konglomerate proizvodi gubljenje oslonca u porodici, čime se stvaraju uslovi za otuđenog i besciljnog pojedinca kome je narušena baza iz koje potiče, pa čitav život provodi u potrazi za svojom drugošću, sigurnim i udobnim skrovi-

štem. „Evo nas, reći će Vladeta Jerotić, u sadašnjosti koja je u Evropi (uvek je i dalje samo reč o sudbini zapadnoevropske civilizacije) već od prve polovine XX veka (na Balkanu nešto kasnije) obeležena jasnim znacima raspada patrijarhata, razume se onda i raspadom porodice. Na početku XXI veka, u evropskim zemljama i na Balkanu sve je manje nekadašnjih bračnih zajednica sa decom, polako preovlađuju vanbračne veze muškarca i žena koji žive odvojeno, bez dece ili sa jednim detetom” (V. Jerotić 2010: 90, 91). Raspadanje porodice dalje se projektuje i na društvo, a razloge za to Jerotić pronalazi u brzom napretku nauke i tehnike kao krajnjih proizvoda tehnokratskog načina života. Dakle, dijapazon situacija u takvoj društvenoj konstelaciji, podstaknutoj industrijskim i tehnološkim napretkom, nosi promjene kako u privatnom, tako i u javnom životu, što se dalje reflektuje na položaj pojedinca, relacije koje ostvaruje unutar zajednice, kao i uloge i obaveze koje se do te mjere umnogostručavaju da ih više nije moguće predvidjeti i do kraja obuhvatiti propisima. Izbor koji je vršen po uputstvima stroge društvene organizacije prepušten je visoko individualizovanom karakteru. Rezultat ove promjene jeste povećan stepen elastičnosti i fleksibilnosti u pogledu izbora i odluka koje je pojedinac u stanju da donosi, ali se istovremeno povećava i nivo odgovornosti i obaveza koje mu se stavljaju na teret. Dakle, tradicijom usmjerena osoba svoju ličnu sudbinu podređuje sudbini porodice, grupe kojoj pripada. Ona psihološki, zapaziće Risman, „nije dovoljno bliska sebi”. Za razliku od osoba koje pripadaju društvima usmjerenim tradicijom, osobe koje pripadaju društvima iznutra usmjerenog karaktera imaju veću kontrolu nad vlastitom ličnošću, postupcima, odlukama i izborima. „U isto vreme, sa izlaženjem iz poljoprivrede i kasnije sa prestankom dečijeg rada, deca više ne predstavljaju nesumnjivo ekonomsko preimućstvo, kao u tradicijom usmjerenom društvu. A s porastom navika naučnog mišljenja, religiozna i magijska shvatanja ljudske plodnosti (...) ustupaju mesto racionalnim, individualističkim shvatanjima” (D. Risman 2007: 19). Prevazilaženjem postojećih problema koji se ogledaju u manuelnom i iscrpljujućem radu u koji su bila uključena i djeca, magijskom i religijskom doživljaju društvene stvarnosti, novonastale društvene situacije nameću nove probleme. Dakle, uzori koji su prvo bili oličeni u božanstvima, kasnije u *pater familiasu*, danas se manifestuju kroz slike i riječi projektovane putem sredstava masovnih komunikacija, a porodica sve manje predstavlja izvor homogenizacije i mjesto okupljanja u kojem pojedinac pronalazi vlastite uzore i modele ponašanja. Čovjek modernog doba „revnosno radi na svojoj uzvišenoj sudbini autonomije i nezavisnosti od drugih, a njegov život-

ni moto da parafraziram K. Laša se može izraziti u tezi dovoljno voleti samog sebe da mi je nepotreban drugi da me usreći. U takvoj klimi savremeni čovek uplašen pred neumitnim procesom destabilizacije (ništa više nije fiksno, nijedan od znakova identiteta), sve se koleba kao monetarni kurs koji je zapravo paradigma modernog koncepta vrednosti, suočen sa zjapećom prazninom u sebi, biva prinuđen na beskrajno traganje za sobom” (Z. Tomić 2007: 196). Ovakvi društveni uslovi determinišu promjene kako na personalnom nivou, tako i na grupnom, sa posebnim osvrtom na porodicu. Porastom obaveza nametnutih članovima porodice njihovo zajednički provedeno vrijeme se smanjuje, zato djetetu postaje prioritetnija grupa vršnjaka i modeli ponašanja sa kojima se istovremeno i identifikuje, a koji se nude putem sredstava masovnih komunikacija. Dok „roditelji su uzrok tome da se dete osjeća krivo, ne toliko zbog kršenja unutrašnjih merila, koliko zbog toga što ne uspeva da bude omiljeno ili da na neki drugi način uredi svoje odnose s ostalom decom” (D. Risman 2007: 23, 24). Dakle, dijete ne pronalazi emotivno utočište u porodici, tu vrstu emotivne sigurnosti traži u svom sekundarnom okruženju, što nerijetko za posljedicu ima frustraciju i nezadovoljstvo samog djeteta, a svoju ljubav roditelji veoma često kompezuju novcem ili kupovinom, zaboravljajući na činjenicu da se osjećaj bliskosti i sigurnosti ne ostvaruje materijalnom nagradom. Ukoliko je lišeno elementarnog nivoa potrebe za emotivnom bliskošću i sigurnošću, veoma je izvjesno da će svoje nezadovoljstvo projektovati na druge ljude i situacije. From, pozivajući se na izvode Abrahama Mola, ipak u velikoj posvećenosti djetetu od strane roditelja vidi pozitivne i negativne konsekvence. „Abraham povlači razliku između karakteroloških konsekvenci nekog osobito nesmetanog, sretnog zadovoljenja u djetinstvu i ometenog zadovoljenja pomiješanog sa mnogo nezadovoljstava (primjer što se objektivnih odnosa tiče može biti nedovoljna ljubav od strane odrasle osobe koja se brine o djetetu). U prvom slučaju ljudi su često iz ove sretne životne dobi (djetinstva) ponijeli jedno duboko u sebi usađeno uvjerenje da im uvijek mora dobro ići. (...) Kod mnogih osoba preovladava očekivanje da bi uvijek morala postojati neka dobra osoba koja se brine, dakle, jedna zastupnica majke od koje bi mogli dobiti oni sve što im je za život potrebno. Takve osobe ne daju od sebe nikakve napore; u mnogim slučajevima one upravo preziru svaku vlastitu zaradu” (E. From 1980: 75).

Osvrćući se na snagu autoriteta, važno je poentirati činjenicu koju sa izuzetnom pažnjom obrađuje veliki broj autora (From, Frojd, Risman, Jerotić) komentarišući tradiciju kao djelovanje čije je usmjerenje „odozgo” oblikovano

autoritetom i strogom disciplinom. „Vanjska u društvu djelotvorna sila istupa naspram djeteta odraslog u porodici u liku roditelja, a u patrijahalnoj porodici u liku oca. Putem poistovjećivanja sa ocem i pounurarnjenjem njegovih zapovijedi i zabrana, *Nad – Ja* se kao istanca, zaodijeva u atribute morala i moći” (E. From 1980: 82). U društvima usmjernim tradicijom, autoritet se pronalazio u liku oca, iako za nesmetano odrastanje veoma važnu ulogu imaju obje figure roditelja sa kojima se dijete identifikuje, pri čemu se ne može opravdati favorizovanje jedne od figura jer je u tom slučaju riječ o nepotpunoj identifikaciji. U tradicionalnim porodicama društveni odnosi se uređuju na osnovu zajedničkih interesa i kolektiv ima prioritet u odnosu na pojedinačni interes. Permisivnost, sigurnost, disciplina i izvjesnost su bile ključne odrednice tradicionalnog načina života. Međutim, u društvima usmjerenim ka drugome, autoritet se ne traži u porodici, već u ljudima iz spoljašnjeg okruženja (poslovnog, vršnjačkog, medijskog). Dakle, uticaj autoriteta se ne anulira, već se projektuje na drugačije načine u zavisnosti od društvenih prilika. Ono što ostaje nepromjenljivo u različitim društvenim uređenjima jeste *primanje* signala spolja, dok se sama priroda signala koje primamo razlikuje. Bez obzira na to ko ima ulogu autoriteta – da li član porodice, neposredan krug oko pojedinca ili anonimni glasovi sredstava masovne komunikacije, potreba za odobravanjem je postala neminovnost u uređenju društvenih odnosa. Razlika između društva usmjerenog tradicijom i modernog društva jeste u doživljaju „drugog” kao autoriteta. Naime, u društvima usmjerenim tradicijom to su preci čiji su likovi i djela kontinuirano simbolički prisutni kroz običaje i priče od strane potomaka, dok su u modernim društvima to uglavnom savremenici nego što su prethodnici i vizuelne predstave koje se čine dostupnima putem sredstava masovnih komunikacija. Takođe, na formiranje autoriteta u modernoj porodici u velikoj mjeri doprinosi ekonomska samostalnost i demokratsko stremljenje, „gde svaki njen član postaje nosilac autoriteta u određenoj oblasti porodičnog života. U industrijskom društvu usled sve veće diferencijacije delatnosti i funkcija, dolazi do redukcije porodičnih funkcija i promena njene organizacije. Porodica postaje ili jedna u nizu ustanova ili ona u kojoj će se vršiti reintegracija atomizovanih individua” (I. Luković 2004: 204). Rastakanje identiteta i sve labavije veze unutar porodice doprinose da porodica i profesija gube svoje nekadašnje sigurnosno uporište. Nesigurnost profesije upućuje na nesigurnost zapošljavanja, tržište postaje prezasićeno, a nezaposlenost sve češći fenomen koji dovodi u pitanje najniži stepen egzistencijalnog minimuma. Takav vid nesigurnosti uslovljava i nestabilnosti u porodici ili pak dovo-

di do udaljavanja od same ideje porodice, zbog čega se savremeno društvo karakteriše velikim brojem nepotpunih i disfunkcionalnih porodica.

Ova studija predstavlja sintezu dosadašnjih istraživanja kako porodice, porodičnih vrijednosti, tako i porodičnih odnosa. Bez obzira na to što su teme iz oblasti sociologije porodice i omladinske svakodnevice naizgled bliske i prepoznatljive, pokazalo se, naročito posljednjih dvadesetak godina stihijske transformacije, da ih treba obrađivati takoreći od početka. Skoro svaki razgovor o ovim temama vodio bi u začarane lavirinte ako prethodno nijesu razjašnjene elementarne dileme oko novih generacijskih odnosa, stila života mladih, kao i njihovog odnosa spram retradicionalnih kodova kulture, kulturnog života i „slijepog” kolosjeka modernizacije. U današnjim uslovima totalne komunikativne mreže ne postavlja se toliko pitanje dostupnosti pravih informacija i kulturnih sadržaja, koliko je akutan problem valjane selekcije autentičnih vrijednosti i njihove interiorizacije u svijest mladih, što se implicitno odražava i involvira u porodične sfere. Izvjesna osobenost omladinskog odnosa prema današnjoj porodici uistinu postoji, ali ona se nije formirala sama od sebe, već pod uticajem određenih faktora. Vrlina ovog nacrtu pomenute periodizacije je možda to što čini razumljivim pojavu i ukazuje na nove mogućnosti razvoja crnogorskog društva, a u okviru njega i porodice. Od 80-ih godina, kada društvene nauke elaboriraju pojmom „socijalnog kapitala”, porodica kao jedna od konstituenasa navedenog pojma dobija na značaju i značenju, i posebno mjesto pod reflektorima javnih politika. Razvoj industrijalizacije, masovni egzodusi stanovništva ka razvijenim zemljama neminovno povlače potez društvene intervencije u sferu porodice. Na taj način se stvara intermedijarni javni sektor socijalnih službi i organizacija usmjerenih ka porodici, a sve sa ciljem da pojedinci i porodice u njima nađu solidarnu podršku i razumijevanje za svoje potrebe. Iako ovaj pojam (socijalni kapital) zahtijeva poseban diskurs i podrobniju analizu, u radu ćemo ga koristiti u onoj sferi vrijednosnog pleoajea koji se odnosi na intezivne uzajamne srodničke odnose komunikacije i prestacije, koje su neophodne usljed nedostajuće institucionalne mreže i adekvatnih porodičnih resursa. Činjenicu posredništva porodičnog djelovanja ističemo zbog njenog apriornog utemeljenja na otvorenom korišćenju sažetih ili simboličkih shema i struktura, kojima se, iza konkretnih činjenica, uspješno mobilisu i organizuju vrijednosni sadržaji i potrebe, i tako „regulativno” djeluju na ponašanje pripadnika datog društva. Iz ove odluke izdvojićemo i drugo svojstvo porodice koje je po važnosti značajno za našu temu. To je fleksibilnost *porodičnog fokusa*. Pod ovim podrazumijevamo mogućnost da

bilo koji segment ukupnosti porodičnog miljea može, pod određenim okolnostima, zadobiti prevashodni uticajni potencijal i oblikujuću moć u odnosu na društvenu zbilju. Međutim, da se ne bismo upustili u tokove „proročke naučnosti”, potrebno je sa velikom obazrivošću pristupiti izučavanju porodice.

Zahuktali ritam moderne civilizacije i ubrzane promjene u svim sektorima života svakodnevno stavljaju mlade generacije pred dileme, raspinju ih između dosadašnjih tragova tradicionalizma i novih mogućnosti koje se stalno otvaraju. Na tim raskršćima mladi su neprekidno u stanju vrijednosnog preispitivanja, traženja sopstvenih odgovora na tajne i iskušenja modernog društva. U obilju sličnih temata i literatura iz doba koje je prethodilo dostizanju duhovne inercije, jasno se izdvaja ono što nam je potrebno za ovu priliku: elementarni signifikanti koji „potresaju” porodično jezgro. Prije no što pokušamo da primijenimo našu analizu na slučaj crnogorske porodice, možemo reći da poznate slične pokušaje suptilnijeg promišljanja neobičnih „mijena” i habitusa crnogorske porodice u predvečerju prošlog i obzorju ovog vijeka, nažalost, ne nalazimo odviše upotrebljivim.

Da bi se upustili u „plovidbeni akrotizam” na osnovu kog bi opisali stanje crnogorske porodice, potrebno je prije svega ukazati na kulturno-istorijski багаž koji je prethodio konstituisanju današnje moderne nuklearne monogamne porodice. Tradicionalni elementi u crnogorskom društvu su možda prisutniji i agilniji kada je u pitanju njihova interiorizacija u svijest pojedinaca u odnosu na druga društva sličnih kulturno-istorijskih tropizama. Prema svojoj prirodi takvo jedno društvo stvara relativno malo unutrašnjih stimulansa za promjenu. U Dirkemovoj klasifikaciji društvene solidarnosti navedeni reperi odgovaraju društvu mehaničke solidarnosti, čije je osnovno obilježje dominantna kolektivna svijest i atrofično tržište. Ali takvo društvo, napominje Dirkem, može obezbijediti veći stepen solidarnosti i blagostanja od društva organske solidarnosti, koje se temelji na različitim preferencijama. Danas se pod opštim diktatom modernog u potpunosti briše tradicija. Sve više se insistira na sadašnjosti i njenom sjaju, njenoj politarnosti sa potpunim raskidom s tradicijom. Kultura u razvijenom svijetu ima utilitarno-funkcionalni karakter, sve je podređeno diktatu tržišta, Danijel Bel s pravom naglašava da su mladi uključeni u ispraznu zabavu i zavaranu razonodu. Nova tehnička civilizacija se javlja kao ogoljeni progres koji proizvodi industriju svijesti (Enzensberger) ili kulturnu industriju kako je nazivaju Horkhajmer i Adorno. Prosvjetiteljska ideja progressa, kao obećane zemlje slobode i razuma, koja će se ostvariti kada stari idoli budu skrhani, pokazuje svoju nemoć pred konceptom na-

pretka koji se operacionalizuje kroz reifikovano poistovjećivanje sa tehnookonomskim rastom (*napretka u čijem se okrilju rastaču ideje emancipacije i autonomije čovjeka*). Berđajev je u pravu kada u ideji progressa vidi nerješivost problema vremena, gdje se, u stvari, stalno nameće praksa uništavanja prošlosti od strane budućnosti. „Kultura postmoderne”, reći će S. Laušević, „nije epohalna novost, ona je prije dovršenje i preispitivanje temeljnih vrijednosti moderne” (S. Laušević 2001: 29). I vrsne apologete modernizatorskih tokova u svojim kapitalnim djelima nijesu skrivale zebnju koju sobom nosi neizvjesna sutrašnjica. Ukratko, problem se usredsređuje na vjerovatnu mogućnost promjena porodice, odnosno porodičnih vrijednosti. Porodica je dugo vremena tretirana kao monolitan entitet koji ima jednom zauvijek dat identitet u socijalnom prostoru. Ovakvi stereotipni iskazi mogli su se pronaći u funkcionalističkoj i marksističkoj teoriji društva. Porodica je opovrgla ova gledišta u vremenu društvene krize i pokazala da je veoma mobilna socijalna tvorevina. Proces dezintegracije uvijek je na izvjestan način prisutan u porodici kao proces razgradnje jedinstva koje je postignuto u datom momentu, a kao posljedica je interakcije članova sa drugim pojedincima i društvenim grupama izvan porodičnog okvira. Tako porodica sinkretizuje procese dezorganizacije i organizacije istovremeno. Presudno je da stabilnost porodice predstavlja osnovni faktor reprodukcije društvenog poretka. Postmodernističke teorije će ovakve teorijske perspektive pripisati ideološkom recidivu.

Iz navedenog teorijskog preludijuma, daljom razradom ćemo stići do osnovnih načela vrijednosti koje porodica „favorizuje” i pronosi. U jednom logičkom i koherentnom zdanju teorija koje se bave ovom problematikom, izdvajaju se sljedeće karakteristike koje ovaj agens tvori. Činjenica je da se tokom duge istorije društva dogodilo koliko-toliko temeljnih preokreta i promjena kada je porodica u pitanju, tako da se njen radijus kretanja pomjerao od takoreći vektora istorijskog tereta do paradigme nove moći. Ali najvažnija je preferencija da je ona ostala i situirala se prije svega kao čuvar i prenosi-lac trajnih i fundamentalnih moralnih vrijednosti ljudskog društva. Bez obzira na to da li se na istorijskoj sceni pozicionirala kao nuklearna, konjugalna ili proširena patrijarhalna, porodica je tretirana kao generator smisla postojanja i djelovanja pojedinca u društvu. Burdije će u porodičnoj socijalizaciji tražiti osnovne dispozicije na osnovnu kojih se vrši selekcija kulturnih potreba, a samim tim i reprodukcije kulturnog kapitala.

Ni sljedeća odlika, tj. ideološko-politička funkcionalnost porodice, nipošto nije nova. Ona je često bila predmet ideoloških konfrontacija. Mnoge po-

litičke frakcije svoj uspjeh duguju upravo ideološkoj „mimikriji”, koketeriji s porodicom, pretendujući tako na apsolutnu čistotu svoje ideološke fiksacije (tačerizam, reganimizam). Sljedeći ugao posmatranja vrijednosnih aspekata, koji su u literaturi podvrgnuti razjedanju i konfrontaciji, pronalazimo kod Anđelke Milić. Naime, ova autorka, nadovezujući se na izvor D. Gittingsa, sugeriše na dvije suprotstavljene sfere na kojima je izgrađen pojam moderne porodice; porodice kao središta, okosnice privatnog života i porodičnih vrijednosti na jednoj strani i javnosti društvenog života građana i njegovih tržišnih i potrošačkih vrijednosti. „Egzistencija i modus življenja građanina se od početka naslanjao na ovu raspolućenost društvenog bića koja, međutim, nije doživljavana kao sporna ili kao nedostatak već kao najbolje moguće funkcionalno rješenje koje doprinosi harmoniji i uravnoteženosti pojedinaca i društvene zajednice” (A. Milić 2007: 230/1). Ova vrijednosna ambivalentnost se produkuje činjenicom, da dok je porodica kao privatna sfera proglašavana stubom individualne autonomije i moralnim temeljom društva, u isto vrijeme je tretirana kao utočište i pribježište individue od tog istog društva čiji je moralni temelj bila. Proučavanje porodice, a u okviru nje porodičnih vrijednosti i odnosa, pokazalo je izdiferenciran kaleidoskop mišljenja.

Tabela 1.1.

		Koliko imate vremena za porodični život?				Total	
		sasvim dovoljno	djelimično	veoma malo	ostalo		
muški	Count	155	104	47	2	308	
	% within	50.3%	33.8%	15.3%	.6%	100.0%	
ženski	Count	182	104	21	1	308	
	% within	59.1%	33.8%	6.8%	.3%	100.0%	
Total		Count	337	208	68	3	616
		% within	54.7%	33.8%	11.0%	.5%	100.0%

$$\chi^2 = 12,348; C = 0,141; df = 3; p = 0,006$$

Poseban problem u postmodernom društvu predstavlja otuđenje čovjeka, kako od sebe tako i od društva. U dezorijentaciji koju nameće narcistička kultura gubi se senzibilni orijentir ka „Drugom”. Aranžirani duh inscenirao je pseudovrijednosne obrasce življenja koji su kao nikada zahvatili i porodičnu sferu. U deskripciji stanja današnje porodice smo naglasili da porodica nije monolitna entitet i da je podložna dezorganizaciji. Porodica nije više centralni fokus pojedinca i sukcesivno gubi svoje prerogative. S druge strane, slobodno vrije-

me kao fundamentalna ljudska vrijednost u svoj dijapazon involvira i porodično vrijeme kao svojevrsnu oazu interpersonalnih odnosa, emocija i senzitivne revitalizacije ličnosti. Navedeni elementi su dovoljan, ali ne i nužan faktor kojim smo htjeli istražiti stepen alijeniranosti i pomjeranja na skali vrijednosnih prioriteta njenih članova, ali i redukovanja slobodnog vremena ili bolje reći previranja radnog obaveznoizvršilačkog u slobodno vrijeme. Tako na pitanje koliko imate vremena za porodični život 54,7% ispitanika se izjasnilo da ima „sasvim dovoljno” vremena za porodični život, 33,8% „djelimično”, a za modalitet „veoma malo” 11% ispitanika. Ovdje imamo statističku značajnost kada su u pitanju polovi ($\chi^2 = 12,348$, $p = 0,006$) (Tabela 1.1), gdje ispitanici muškog pola preovladavaju u tvrdnji da imaju manje vremena za porodični život u odnosu na žene. Ovakav ishod, možemo objasniti činjenicom relikta patrijarhalnosti, gdje je muž odsutniji iz porodičnog života, što se može pripisati radnim obavezama, ili s druge strane, gdje je žena posvećenija očuvanju porodičnog jezgra, te prema tome više participira u porodičnom životu. Bez obzira na nagla gibanja koja potresaju savremenu porodicu, ona je ipak zadržala jednu vrstu terapijskog djelovanja na pojedinca, kao svojevrsan logosni aparat emocionalnog jedinstva. Na to ukazuju i empirijski podaci dobijeni i provjereni na instancama nedostajanja „vremena porodičnog života”. Najfrekventniji modalitet ide u prilog prethodno iznesenim stavkama, tako da 53,8% ispitanika smatra da im „mnogo” nedostaje vrijeme porodičnog života. 32,5% se izjasnilo za stav „djelimičnog” nedostajanja porodične sfere, dok za treći modalitet je saglasno 11,8% ispitanika (Tabela 1.2). Nema statističke značajnosti kada su u pitanju odgovori dobijeni po polnoj kategorizaciji ($\chi^2 = 2,174$, $p = 0,537$).

Na pitanje koliko porodica ima uticaja na osmišljavanje života individue, empirijski podaci ukazuju da porodica, bar kada su u pitanju odgovori ispi-

Tabela 1.2.

			Ako nemate dovoljno vremena za porodični život, koliko Vam to nedostaje?				Total
			mnogo	djelimično	malo	ostalo	
	muški	Count	131	73	26	6	236
		% within	55.5%	30.9%	11.0%	2.5%	100.0%
	ženski	Count	96	64	24	2	186
		% within	51.6%	34.4%	12.9%	1.1%	100.0%
Total		Count	227	137	50	8	422
		% within	53.8%	32.5%	11.8%	1.9%	100.0%

$$\chi^2 = 2,174; C = 0,072; df = 3; p = 0,537$$

Tabela 1.3.

		Koliki uticaj tvoja porodica ima na osmišljavanje tvog života?				Total	
		Veliki	djelimičan	mali	ostalo		
	učenik	Count	57	99	31	9	196
		% within	29.1%	50.5%	15.8%	4.6%	100.0%
	učenica	Count	78	109	40	7	234
		% within	33.3%	46.6%	17.1%	3.0%	100.0%
	student	Count	18	44	24	4	90
		% within	20.0%	48.9%	26.7%	4.4%	100.0%
	studentkinja	Count	21	36	21	0	78
		% within	26.9%	46.2%	26.9%	.0%	100.0%
Total		Count	174	288	116	20	598
		% within	29.1%	48.2%	19.4%	3.3%	100.0%

$\chi^2 = 15,149$; $C = 0,157$; $df = 9$; $p = 0,087$

tanika, 48,2% ima „djelimičan” uticaj na osmišljavanje života. Zatim slijedi 29,1% onih ispitanika koji smatraju da je uticaj porodice značajan, odnosno „veliki” kada je u pitanju osmišljavanje njihovog života, a za modalitet „mali” se izjasnilo 19,4% ispitanika. Statistička značajnost se gubi kada je u pitanju generacijska struktura omladine ($\chi^2 = 15,149$, $p = 0,087$) i obrazovna struktura oca ($\chi^2 = 5,965$, $p = 0,427$), i kada je u pitanju statistička razlika kod kategorije „obrazovanje majke” ($\chi^2 = 0,341$, $p = 0,843$) (Tabela 1.3.) U poplavi raznih ponuda, izboru mogućnosti, dominacije moćne tehnologije i potiskivanja današnjeg čovjeka, postavlja se pitanje identiteta nove generacije. Iz konteksta gubljenja u promjenama rastu specifični izrazi omladine na pojedinim sektorima kulture. Traženje identiteta ne ide pravolinijski, već je u raskolu, tj. u vječitim egzistencijalnim problemima i fluidnim procesima stvaranja novih vrijednosnih izbora u kojima, po svemu sudeći, veoma malu ulogu danas igra porodica. Ta diskrepancija otkriva i prodire u dublje slojeve problema koji idu u prilog današnjoj omladini, a to je njihova nagla hiperstimulacija.

ZAKLJUČAK

Ukratko, najprodornija zapažanja ove studije nedvosmisleno se podudaraju s duhom vremena i cijelom atmosferom postmodernizma koji smjenjuje postulate porodičnih vrijednosti. To novo stanje arbitrarno modelira porodične odnose. Dostupnost mnogih kanala komunikacije po sebi baca u duboku inferiornost vrijednosti porodičnog života. Tek odatle se, naime, može

prepoznati koliko je čovjek postao ontološki zavisn od manipulativne „podrške” medija i tehnološkog suspstrata. Na osnovu iznijetih analiza može se zaključiti da je postmodernizam decentralizovao gnoseološko uporište vrijednosnog opsega i na njegovo mjesto inaugurisao iluziju o porodičnim odnosima, ne uspjevajući, a što je i namjera postmoderne, da ne nađe integraciju u „drugom središtu”. Iznesene primjedbe ukazuju na ambivalentnost našeg dubokog pijeteta prema porodici i odbacivanju poente formiranja novog tipa svijesti i svijeta porodičnih vrijednosti. Sasvim je očigledno i logično da ideja koja „paradira” u postmodernitetu ima za cilj rastrojstvo civilizacije i odgovorno kontaminiranje porodičnih (univerzalnih) vrijednosti, kao i pokušaja zloupotrebe subjektiviteta. Pokriće tako alarmantnog stava pronalazimo u odbacivanju altruističkog i etičkog samodefinisanja čovjeka postmoderne. A šta se desilo sa njegovom potrebom za univerzalnim potrebama antropocentričnog definisanja, trebalo bi potražiti u porodičnoj magmi sjećanja.

LITERATURA

- [1] From, E. (1980), *Autoritet i porodica*, „NAPRIJED” Zagreb i „NOLIT” Beograd.
- [2] Jerotić, V. (2010), *Novosadski razgovori*, Partenon, Beograd.
- [3] Luković, I. (2004), *Odnosi i vrednosti u porodičnom vaspitanju dece: između tradicionalizma i modernizma*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- [4] Pavićević, A. *Društvena politika prema porodici – podruštvljavanje ili kraj jedne istorijske forme?*, Etnografski institut SANU, Beograd.
- [5] Puzić, S. (2004), „Multikulturalizam i izazovi posttradicionalne pluralizacije”, *Politička misao*, Vol. XLI, br. 4, str. 59–71.
- [6] Risman, D. (2007), *Usamljena gomila*, Mediterran Publishing, Novi Sad.
- [7] Tomić, Z. (2007), *Poljubac u doba „kuliranja”*, Narodna knjiga – Alfa, Beograd.
- [8] Urlih, B. (2001), *Rizično društvo*, Filip Višnjić, Beograd.
- [9] Adorno, T. (1979), *Negativna dijalektika*, BIGZ, Beograd.
- [10] Berđajev, N. (1987), *Samospoznaja*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad.
- [11] Bodrijar, Ž. (1991), *Simulakrumi i simulacije*, Svetovi, Novi Sad.
- [12] Božović, R. R. (1999), *Raspad vrijednosti*, Oktoih, Podgorica.
- [13] Božović, R. R. (2009), *Život kulture*, „Filip Višnjić”, Beograd.
- [14] Edwards, J. (1989), „The family realm: A future paradigm or failed Nostalgia?”, *Journal of marriage and family*, Vol. 51, pp. 817–826.
- [15] Encesberger, H. M. (1974), *Industrija svesti*, Beograd: Marksizam u svetu, br. 4.
- [16] Frankl, V. (2007), *Nečujan vapaj za smislom; Psihoterapija i humanizam*, IP Žarko Albulj, Beograd.
- [17] Gidens, E. (1998), *Posledice modernosti*, „Filip Višnjić”, Beograd.

- [18] Golubović, Z. (1991), *Antropološki prioriteti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- [19] Lasch, K. (1986), *Narcistička kultura*, Naprijed, Zagreb.
- [20] Laušević, S. (2002), *Mišljenje svjedočenje*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- [21] Marcuse, H. (1989), *Čovjek jedne dimenzije*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- [22] Milić, A. (2007), *Sociologija porodice*, Čigoja, Beograd.
- [23] Rutherford, J. (1990), *Identity: Commodity, Culture, Difference*, Lawrence & Wishart, London.

Miomirka LUČIĆ, Predrag ŽIVKOVIĆ

THE IDENTITY OF THE FAMILY FROM THE TRADITIONAL
TO THE MODERN SOCIAL ORDER

Summary

Postmodern social thought and social conditions of the modern era have shown a trend of declining interest in the family as a crucial social category. As explained by A. Milic, sociology of the family is fabricated so long, mythology of the family, not distinguishing myth from fact. Thus, in order to separate the precipitated illusion of speech fact, some theoretician suggest that the term ‘family’ substitute expressions, practice of family when it comes to family activities, and family path – when talking about the relationship between the family and society (A. Milic, 2007). If we carefully analyze the category of family and the role of man in it can be noted that today was almost paradoxically monitor only one aspect of his being, stripped individualism and solipsism. At the end of the twentieth century, their individual refuge from the coming of problems in seeking professionals psychologists and psychiatrists, just because the increase in the liability which is imposed by individual members reduces the space and capacity of the ways of meeting the functions that society has traditionally attributed. Family members become disperse atoms, alienated from each other, because modern society as Ulrich Beck will see through parallel produces modernization and contra modernization. It is an example of the transformation function of the family agrees. Loss of support in the family creates the conditions for the alienated and aimless individual, which disturbed of natural base and lives its entire life in search of his otherness, safe and comfortable hideout. And therefore the product of the current social circumstances create new forms of community that are trying to be the counterpart of the family, while questioning its survival. Therefore, and all subsequent research on the role and importance of the family in society must be based on knowledge that will overcome the narrow economic self-regulatory principles, which are now brought to urge the necessity and indicate the importance of family and the importance of humane concept of social reality.

Key words: modernization, contra modernization, alienated individual, family in crisis